

LIMBA „MOLDOVENEASCĂ” DE LA PROHIBIȚIE
LA INSTRUMENT DE RUSIFICARE (1900–1914)

Eșecul penetrării familiei de către iureșul rusificator a isterizat ideologia țariști. Mai mult, unii dintre aceștia au plonjat iremediabil într-un atac asupra femeii române, calificând-o drept un „bastion inexpugnabil” al tradiției și al limbii materne. Profesorul Universității Novorosiisk, Aleksandr Kociubinski, după o vizită efectuată în Serbia, consemna: „Trebuie acordată mai multă atenție școlii populare pentru fete, deoarece femeia moldoveancă se distinge printr-un conservatism neobișnuit, o izolare și un atașament încăpățânat față de tradiție atât pe malul Tisei, cât și pe cele ale Dunării și ale Nistrului”¹. El a invocat considerațiile etnografului austriac Ján Čaplowič despre româncele din Timoc, și anume că o reprezentantă „frumoasă” a acestui neam, „căsătorindu-se într-un sat sârbesc, peste câțiva ani, îi va învăța destul de bine limba sa pe mulți-mulți consăteni, însă ea însăși va rămâne străină limbii sârbe”². Trebuie subliniat că primul care a semnalat „pericolul” moldovencelor în calea rusificării a fost arhiepiscopul Chișinăului și Hotinului, Pavel Lebedev (1871–1882). Ierarhul rus atrăgea atenția asupra instruirii moldovencelor, subliniind că, fără rusificarea acestora, era imposibilă rusificarea copiilor³.

În asemenea condiții, preotul Mihail Ceachir, etnic găgăuz, membru al partidului „adevăraților ruși”⁴, și al Consiliului eparhial școlar, a sugerat în 1893 practici de „cultivare a spiritului de cetățean supus” pentru elevii moldoveni: „Pentru a păstra cunoștințele elevilor [de limba rusă] și a le înmulți, sunt necesare următoarele: să li se dea ca distincții toate manualele necesare – de religie, de citire, de aritmetică, Evanghelia și Ceaslovul – ca să repete ceea ce au învățat în școală; să fie obligați să citească în biserică. Astfel se va cultiva spiritul de bun creștin și de ce-

¹ Ал. Кочубинский, *Частные молдавския издания для русской школы (Библиографическая заметка)*. В: Журнал Министерства Народного Просвещения, СанктПетербург, 1903, 3, отд. 3, с. 390.

² *Idem*, p. 391.

³ Ilie Gulica, *Strategii și practici de rusificare aplicate în școala rusă din Basarabia (a doua jumătate a secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea)*. În: „*Basarabia – 1812. Problemă națională, implicații internaționale*. Materialele Conferinței Științifice Internaționale 14-16 mai 2012, Chișinău-Iași. Coord.: Gheorghe Cliveti, Gheorghe Cojocaru, Editura Academiei Române, București, 2014.

⁴ Petre Cazacu, *Moldova dintre Prut și Nistru. 1812–1918, Știința, Chișinău*, p. 183.

tățean supus; să se organizeze meditații în școală, în special iarna, să se efectueze lecturi duminicale; trebuie păstrată permanent legătura dintre elevi și școală, această relație nu se vede nicăieri”⁵.

Pentru consolidarea conexiunii dintre școala rusă și elevii moldoveni, în condițiile unei acțiuni de rusificare teribile, Ceachir a reușit să publice în 1900 o carte în limba „moldovenească” menită să îi ajute pe etnicii români să învețe individual rusește. Ștefan Ciobanu, relatând despre tipăriturile lui Ceachir, a menționat că a scris „într-o limbă foarte stricată”, fără să facă o analiză a fondului de cuvinte folosit. El s-a rezumat doar la prezentarea unei mostre din „moldoveneasca lui Ceachir”: „Cioara oari unde au căpătat o bucățică de brânză. Vulpea au simțit duh de brânză...”; sau „să jalue un om pre soarta sa și râpște asupra lui Dumnezeu... etc.”⁶.

Apariția cărții lui Ceachir în 1900 a reprezentat un eveniment deosebit de important consemnat în oficiosul Ministerului Instrucțiunii Publice⁷. Instrumentul didactic elaborat de preotul găgăuz, „adevărat rus”, este prezentat în această din urmă publicație de către același profesor al Universității Novorosiisk, Aleksandr Kociubinski⁸, prezent frecvent în cronica epocii, inclusiv la evenimentele naționale rusești⁹. O „calitate deosebită” atribuită lucrării lui Ceachir a fost folosirea, pentru prima dată, a alfabetului civil rusesc pentru limba română: „La prima vedere, observă el, problema formei este neînsemnată, dar, în realitate, este de un interes public suprem, interesul de stat!”. În prima jumătate a secolului XIX, în Basarabia a fost folosit alfabetul slavo-român după reforma ortografică a lui Iakov Ghinkulov¹⁰. Aleksandr Kociubinski a apreciat „limba neaoșă, populară moldovenească, locală, basarabeană” a lui Ceachir. Recenzentul a elogiat autorul pentru că a folosit preponderent în cartea sa cuvinte cu origine etimologică slavă, recurgând la termeni cu origine latină doar în cazul în care nu a știut sinonime de proveniență rusească: „Chiar în titlul cărții expresiile nelocale *moldovenești* sunt puse în paranteze, de exemplu,

⁵ ANRM, F. 209, inv. 5, d. 208, f. 300-305.

⁶ *Висоагнă русасă, ши молдовенеасă; Сигур инвăториул лимbei русасă ку шиинțele дин граматичă; Руссеск ши молдовенеск cuvântелnic (ши vorbele пе лимba русасă ши молдовенеасă; Агиуториул молдовенилор ин времеа инвăтăтури лимbei русасă. Cartea întâia pentru cetirea пе лимba русасă ши молдовенеасă. Pentru молдовени дин Басарабия, care сї сăлеск а инвăța лимba русасă (Ștefan Ciobanu, *Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă*, Chișinău, Editura Enciclopedică Gheorghe Asachi, Chișinău, 1992, p. 114).*

⁷ Ал. Кочубинский, *op. cit.*, 3, отд. 3, p. 392.

⁸ *Idem*, p. 392.

⁹ *In Honorem Ion Țișcanu. Studii de Istorie a Românilor*, Cahul, Tipografia „Centrografic” SRL, 2011, p. 87.

¹⁰ Я. Гинкулов, *Начертание правил валахо-молдавской грамматики*, Санкт-Петербург: Типография Императорской Академии наук, 1840.

au compus, cuvânt livresc, fabricat după latinescul *compositus*¹¹. Efervescentul militant pentru rusificarea moldovenilor și-a arogat calitatea de apărător al limbii *curate* vorbite în stânga Prutului, rol pe care și l-a atribuit de aceeași manieră, în anii 20 ai secolului XX, I.I. Badeev, plămuitorul pretensei limbi *moldovenești* din Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească (RASSM). De fapt, acesta a apărut puritatea și sărăcia vocabularului unei limbi „moldovenești” de extracție rusească¹².

Deopotrivă, cărturarul găgăuz a fost apreciat pentru că a respins, „pe bună dreptate, limba moldovenească de peste Prut, aidoma unei monede false, operând cu limba moldovenească adevărată, după cum s-a constituit ea istoric și după cum este cunoscută populației din județele din centrul Basarabiei”¹³.

Și poate cel mai important, Aleksandr Kociubinski a scos în vileag tendința lui Ceachir de a inventa cuvinte, precum *Петрянсбургъ*, în loc de Petersburg. Numai că efortul lui Ceachir nu a fost îndeajuns, preotul a fost criticat pentru că a ortografiat *Рома*, și nu *Римъ*, *Маре медитераны*, și nu *Средиземное Море*: „Ultimele două cuvinte sunt, în mod evident, fabricate: latinescul *terra*, în asemenea formă, nu există în limba moldovenească. Ambele cuvinte sunt preluate nehibzuit de autor din limba fabricată la București. Terminologia geografică, ca și cea istorică, matematică, sunt în ansamblu transpuse în limba moldovenească din partea dreaptă a Prutului de către domnii de la București. De ce să stricăm băieții noștri, să le umplem capetele cu asemenea gunoi?”¹⁴.

Astfel, constatăm tendința lui Ceachir a conferi graiului etnicilor români din Basarabia statutul unei limbi scrise diferită de cea literară românească. El înlocuiește litera *ă* de la sfârșitul cuvintelor cu litera *î* – *boalî*, *încărcăturî*, *bubî*, *fustî*, *înflăturî*, *ranî*, *loviturî* etc., precum și vocala *e* cu *i* – *a prindi*, *a ucidi*, *rochii*, *mari* etc. Observăm așijderea încercarea cărturarului găgăuz de a înlocui, deși inconsistent, litera *h* de la începutul cuvintelor cu litera *g*, o trăsătură evidentă a limbii ruse: *galici* în loc de halici, *gultan* în loc de hultan, *gulub* în loc de hulub¹⁵. Prin urmare, nu ar fi, în opinia

¹¹ Ал. Кочубинский, *op. cit.*, p. 394.

¹² Gheorghe E. Cojocaru, *Cominternul și originile „moldovenismului”*. Studii și documente. Chișinău, Civitas, 2009, p. 32.

¹³ Ал. Кочубинский, *op. cit.*, p. 393.

¹⁴ *Ibidem*, p. 397.

¹⁵ Помощник молдован при первоначальном изучении русского языка. Часть 1-я. Русско-молдавский букварь. – Сост. М. Чакир = Ажурорул молдовенилор ын време челей май ынтыя ын-вэцэтурэ лимбей русяскэ. Партия 1-я. Русяскэ-молдовеняскэ буквавна. – Ау алжэт. М. Чакир. – 3-е изд. – Кишинев, 1914.

noastră, o exagerare dacă i-am atribui lui Mihail Ceachir calitatea de precursor pentru P.I. Chior și L.A. Madan din RASS Moldovenești. Spre deosebire de cei doi „plăsmuitori de limbă”, Aleksandr Kociubinski, deși a folosit cuvântul „moldovean” pentru etnicii români din Timoc, nu a insistat pe faptul că moldovenii ar constitui o entitate separată de români.

Fenomenul Ceachir a fost înregistrat în contextul unei campanii teribile de rusificare, de răspândire implacabilă a sectelor, în special a inochentismului, și a obligației autorităților ecleziastice de a o contracara prin orice mijloace, chiar și cu tipărituri în limba română. Analfabetismul apăsător și intelectualitatea foarte fragilă din gubernie a fost incapabilă să se opună unor asemenea experimente. Aproape aceiași factori au făcut posibil experimentul limbii „moldovenești” în stânga Nistrului¹⁶.

Lucrarea lui Ceachir a fost deosebit de relevantă pentru începutul secolului XX, în opinia noastră, în special pentru faptul că a fost prezentată în oficiosul Ministerul Instrucțiunii Publice. *Ajutorul* său a avut patru ediții – 1900, 1903, 1911, 1914 – lucru pentru care ar fi invidios orice manual modern. În plus, această carte a avut drept prefață un fragment din articolul publicat de Aleksandr Kociubinski în revista Ministerului Instrucțiunii Publice în care s-a lansat teza despre diferența dintre cele două limbi vorbite pe cele două maluri ale Prutului. După această performanță, îl regăsim pe preotul Ceachir în comitetul de cenzură pentru aparițiile editoriale ale Frăției Misionare *Nașterea lui Hristos*. În 1900, episcopul Eparhiei Chișinăului și Hotinului, Iakov, invocând pericolul răspândirii comunităților neoprotestante și a sectelor, a reușit să obțină autorizația Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Ruse pentru editarea de cărți, broșuri și foi cu conținut moral-religios în limba „moldovenească” tipărite cu litere chirilice în paralel cu text rusec și fără acesta. Frăția Misionară *Nașterea lui Hristos* a fost fondată în același an și avea drept obiectiv „iluminarea moral-religioasă a turmei din eparhie în spiritul Bisericii Ortodoxe și apărarea ei de molima rascolului și sectarismului¹⁷”.

Pentru examinarea acestor tipărituri și aprobarea lor pentru tipar, Sfântul Sinod a permis instituirea unui comitet special de cenzură „spirituală” alcătuit din persoane cu grade clericale, care știau bine atât limba rusă, cât și „moldovenească” și care aveau educație teologică. Alături de membrul Consiliului eparhial școlar, preotul Mihail Ceachir, în același

¹⁶ Elena Negru, *Politica etnoculturală în R.A.S.S. Moldovenească*. Chișinău, Prut Internațional, 2003, p. 25.

¹⁷ *Ibidem*.

comitet mai figurau profesorul Seminarului Teologic și membrul Dicasteriei Spirituale din Chișinău, preotul Constantin Popovici¹⁸.

Episcop al Chișinăului și Hotinului (1898–1904), Iakov, menționa în raportul său că, în multe sate ale Basarabiei, populația creștină este alcătuită în mare parte exclusiv din moldoveni, care știu numai limba „moldovenească” și nu înțeleg deloc limba slavonă bisericească și cea rusă, chiar și vorbită. Literatura instructivă moral-religioasă, în cărți, broșuri, foi și altele care există, este numai în limba rusă și este inaccesibilă populației ortodoxe moldovenești. Dar totodată și moldovenii sunt însetați să aibă învățătură religioasă și povețe, să primească îndrumare creștinească și mângâiere prin citirea sau ascultarea cuvântului de tipar. O literatură în limba „moldovenească” ar satisface setea populației creștine moldovenești și este extrem de necesară¹⁹.

De asemenea, ierarhul semnala că există câteva publicații moral-religioase și în limba „moldovenească”, tipărite peste graniță, în România. „Dar, mai întâi, limba acestor publicații, sublinia el, se deosebește de cea pe care o vorbesc moldovenii basarabeni și, cel mai important, publicațiile apărute în România se tipăresc cu litere latine, iar lectura cu litere latine pentru moldovenii știutori de carte în cea mai mare parte este foarte dificilă.”

Cu toate acestea, arhimandritul Gurie a fost considerat reușita Frăției Misionare *Nașterea lui Hrisos* începutul unei noi perioade în istoria tiparului de cărți moldovenești în Basarabia²⁰.

Sub influența evenimentelor legate de revoluția din 1905, precum și cu sprijinul ministrului Instrucțiunii Publice, contele Ivan Ivanovici Tolstoi, au fost întreprinse o serie de măsuri pentru soluționarea problemei învățământului pentru populația nerusă din Imperiul Rus. În Regatul Poloniei și în guberniile baltice a fost introdusă, de fapt, predarea în limba maternă în școala de o clasă. În guberniile baltice au fost deschise patru gimnazii cu predare în limba germană. Consiliul de Stat a susținut propunerea Ministerului Instrucțiunii Publice cu privire la introducerea în instituțiile de învățământ particulare din guberniile baltice predarea în limbile locale. La 19 aprilie 1906, la rândul său, împăratul Nicolae al II-lea (1894–1917) a aprobat intenția Consiliului de Stat și a dispus să fie executată.

¹⁸ Главнейшие моменты в истории молдавского книгопечатания в Бессарабии. Начало книгопечатания в Бессарабии и учреждение «Бессарабской Экзаршейской типографии», р. 11–13.

¹⁹ Nicolae Popovschi, *Istoria Bisericii din Basarabia în veacul al XIX-lea sub ruși. Din negura trecutului. Crâmpoie de amintiri*. Ediție îngrijită de Iurie Colesnic, Museum, 2000, p. 182.

²⁰ Главнейшие моменты в истории молдавского книгопечатания..., р. 11–13.

Deși au permis editarea literaturii religioase și didactice într-o limbă românească alcătuită din cuvinte cu rădăcină slavă și cu alfabet civil rusc, în paralel, autoritățile ruse au păstrat interdicția pentru etnicii români să învețe în limba maternă. Și aceasta în condițiile în care, în noiembrie 1905, toate dispozițiile restrictive privind dreptul musulmanilor de a preda în instituțiile de învățământ mediu și superior, precum și dreptul elevilor și studenților de această confesiune să beneficieze de burse și indemnizații au fost anulate. Au fost revizuite legile restrictive și actele normative despre instruirea evreilor. Bugetul Ministerului Instrucțiunii Publice pentru 1908, aprobat de Duma de Stat, în legislatura a III-a (1907–1912), prevedea finanțarea școlilor pentru neruși într-o serie de gubernii ale imperiului.

În rectificările introduse de Partidul Uniunea din 17 Octombrie la proiectul de lege despre școlile primare se prevedea, de asemenea, permisiunea de predare în limba maternă în școlile primare pentru o serie amplă de naționalități.

Evident că predarea în limba maternă pentru moldoveni nu intra în planurile guvernului țarist, îngrijorat de influența României asupra etnicilor români din Basarabia și de suspectarea acestora de separatism. Cu atât mai mult cu cât, în aceeași perioadă, au fost înregistrate o serie de organizații în mediul studenților și intelectualilor basarabeni, care revendicau introducerea predării în școlile primare din Basarabia în limba română.

Cea mai importantă organizație care a pledat pentru predarea în limba maternă a fost Societatea Culturală Moldovenească din Basarabia. Membrii acesteia considerau că „învățământul primar este posibil doar în limba maternă”, „moldovenească”, în timp ce limba rusă să rămână obligatorie²¹. Militantul național Ioan Pelivan a opinat în articolul său publicat în *Бессарабская жизнь* că interdicția etnicilor români de a învăța în școala primară în românește nu consistă doar în „pericolul separatist”, ci în „vina intelectualilor locali”, ale căror „inerție” și „indiferență” sunt, într-adevăr, „criminale”²².

Într-o perioadă în care a refuzat predarea limbii române în școlile primare, Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Ruse a permis Frăției Misionare *Nașterea lui Hristos* în decembrie 1907 editarea revistei *Luminătorul*.

²¹ Gheorghe Negru, *Țarismul și mișcarea națională din Basarabia*. Chișinău, Prut Internațional, 2001, p. 150.

²² Ioan Pelivan, *Chestia limbei în școlile primare din Basarabia*. În: *Ioan Pelivan, istoric al Mișcării de eliberare națională din Basarabia*. București, Editura Biblioteca Bucureștilor, 2012, p. 469.

Printre colaboratorii publicații îi regăsim pe Constantin Popovici și Mihail Ceachir, ambii membri ai comitetului de cenzură pentru tipăriturile frăției, stilizatorul și corectorul Grigore Constantinescu, precum și arhimandritul Gurie, ieromonahul Dionisie de la Mănăstirea Suruceni, preotul Alexei Mateievici, M. Ignatovici, C. Parfeniev, prof. N. Enea, învățătorul Gh. Tudor, pretorul Vladimir Baltaga, Gheorghe Dânga și cântărețul Slava Dănilă. Fără a contesta rolul publicației la trezirea conștiinței naționale românești, vom releva caracterul textelor revistei „foarte prudente”, după cum o califică de însuși Ștefan Ciobanu²³.

Relatând biografia profesorului de limba română de la Seminarul Teologic din Chișinău, Grigore Constantinescu, român de la Iași, istoricul vieții bisericești din Basarabia, Boris Buzilă, a semnalat „stranietatea textelor publicate în *jurnalul bisericesc*”: „În plină stăpânire țaristă, dar într-o vreme când fusese obligată să facă concesii, pe linia satisfacerii unor revendicări naționale, el [Grigore Constantinescu - *n.a.*] devine [...] corectorul și stilizatorul textelor [...] publicate în *Luminătorul*. Texte care nu excelau întotdeauna prin acuratețea limbii și care surprind astăzi prin stranietatea lor. Ne vine să credem că *stilizatorul și corectorul*, deși cunoștea perfect limba română, le cultiva anume, pentru a se pune la adăpost, el și redacția, de acuza de a fi imitat *păsăreasca* ziarelor din Regatul României²⁴.

Pentru a explica „stranietatea” textelor din *Luminătorul*, trebuie să insistăm mai întâi asupra inaugurării păstoriei arhiepiscopului Serafim Ciceagov în octombrie 1908. Odată instalat în scaunul episcopal, el a lansat invective la adresa predecesorului său, Vladimir, denunțând „liberalismul” acestuia: „Predecesorul meu a deprins clerul basarabean să nu aibă nevoie de arhiereu. Clerul însuși și-a croit autonomie, decide sinodal în toate instituțiile, iar episcopul le semnează doleanțele și ideile lor publicate în revistele congreselor”²⁵. El a declanșat imediat lupta împotriva „secesionismului”, care, în opinia cercetătorului rus Oleg Grom, ar fi fost mai curând inspirată de „puterile ecleziastice și laice înalte ale imperiului”: „În raportul său către oberprocurorul Sinodului, S.M. Lu-

²³ Ștefan Ciobanu, *op. cit.*, p. 235.

²⁴ Boris Buzilă, *Din istoria vieții bisericești din Basarabia (1812–1918; 1918–1944)*. București, Editura Fundației Culturale Române, Întreprinderea Editorial-Poligrafică ȘTIINȚA, Chișinău, 1996, p. 73.

²⁵ Олег Андреевич Гром, *Молдавское Национальное Движение в Бессарабии в конце XIX–начале XX веков*. Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук. Научный руководитель: доктор исторических наук, профессор Лапин В.В., Санкт-Петербург, 2017, p. 120.

kianov, transmis mai târziu lui P.A. Stolîpin, Serafim scria: «La numirea mea în Chișinău, mi-a fost indicată tendința existentă în clerul moldovenesc spre separatism și separarea bisericii moldovenești, de asemenea, mișcarea națională din Basarabia, care se consolidează în ultima vreme. Aceasta se manifestă în voința clerului de a oficia serviciul divin în limba proprie, traducerea cărților de cult și manualelor în limba moldovenească, editarea unei reviste spirituale moldovenești, instituirea unui obicei local pentru muzică și predarea în școlile spirituale și instituțiile de învățământ spiritual a limbii moldovenești etc.»²⁶.

Arhiereul comparat de contemporanii săi cu Pavel Lebedev a procedat imediat la acțiuni represive. În fond, au fost sancționați preoții grupați în jurul revistei *Luminătorul*, pe care Serafim îi numea „o bandă de separatiști”. Astfel, în 1909, ieromonahul Gurie, unul dintre cei mai influenți în acest grup, a fost exilat într-o mănăstire din Gubernia Smolensk. Unor preoți le-a interzis să officieze, precum Constantin Popovici, care, de altfel, a continuat să predea la Seminarul Teologic²⁷.

Cu toate acestea, revista *Luminătorul* nu a fost închisă, iar Gurie a fost se pare singurul caz de reacție împotriva separatismului. Tipografia eparhială a continuat să tipărească literatură religioasă pentru preoți și mireni. Numai că revendicările românofililor nu au mai găsit sprijinul administrației eparhiale. Evident că acest lucru nu ar fi fost înfăptuit în urma unor condiții îndeplinite de către redacția revistei, și aici, probabil, ar putea să se regăsească „stranietatea textelor” publicației.

Tentativa de a sprijini limba *neaoșă*, populară moldovenească, după spusele lui Aleksandr Kociubinski, a fost o una dintre măsurile importante în lupta împotriva „separatismului”²⁸. Urmând observațiile profesorului de la Odesa, enunțate în revista Ministerului Instrucțiunii Publice, Serafim a contrapus „limba adevărată moldovenească vorbită în județele centrale ale Basarabiei” celei literare românești din dreapta Prutului. Postulând diferența dintre limba română și cea „moldovenească”, și, prin urmare, între cele două „popoare”, Serafim însuși nu știa nici „româneasca literară”, nici „moldoveneasca curată” ca să nu mai vorbim despre cunoașterea limbii încât să poată argumenta diferențele de grai. Pesemne că el nici nu avea nevoie să cunoască limba română pentru a separa „moldoveneasca” de română, opinează Oleg Grom, sugerând că sursele lui Serafim ar fi fost controversale din revista eparhială privind

²⁶ *Ibidem*, p. 121.

²⁷ Iurie Colesnic, *Basarabia necunoscută*, Chișinău, 1993, Vol. I, p. 123.

²⁸ Олег Андреевич Гром, *op. cit.*, p. 126.

adaptarea conținutului cărților de cult la limba vorbită²⁹. În opinia noastră, problema despre cele două limbi fusese tranșată de Aleksandr Kociubinski în revista Ministerului Instrucțiunii Publice la începutul secolului XX, cu prilejul apariției *Ajutorului* lui Ceachir. Ulterior, același text al profesorului de la Odesa a fost reluat în cele trei ediții ale manualului cârturarului găgăuz.

În 1908, în contextul revendicărilor naționale, a fost lansată ideea ca învățătorii de religie din școlile ministeriale și cele bisericesti-parohiale să aibă dreptul să folosească la predare limba moldovenească și să introducă în școli *Картя де ынвэцэтурь деспре лежя луї Думнезеу* de ieromonanul Gurie. Potrivit cercului revistei *Luminătorul*, dreptul învățătorilor de religie de a folosi limba română în predare a fost confirmat în același an de autoritățile ruse prin intermendiul Consiliului eparhial școlar.

Episcopul Serafim Ciceagov s-a pronunțat de fiecare dată împotriva unor atare dispoziții. El a respins în 1909 deciziile Congresului eparhial școlar privind manifestarea de recunoștință editorilor revistei *Luminătorul* și despre introducerea în toate școlile primare a abecedarului moldovenesc, *Букоавна*, al arhimandritului Gurie, pentru că sunt scrise „mai mult în limba română decât graiul local”: „А проба ну се poate. Revista moldovenească este editată mai mult în limba română decât în graiul local și de aceea pentru locuitorii moldoveni nu este de folos. Aceasta mi-a mărturisit majoritatea. În privința aceasta, eu am vorbit și congresului eparhial. Dar deputații, sub influența unor persoane, la observația mea, au găsit de cuviință încă să aducă mulțumiri ediției. Hotărârea ca *Букоавна* arhimandritului Gurie să fie introdusă pretutindeni ca obligatorie și prin raportul direct al cărții cu Consiliul școlar e fărădelege și mai mult decât rău. Revista *Luminătorul* este admisă pentru clericii care vor să citească poporului în limba lui, iar în școli învățătorilor se permite numai explicarea în moldovenește în primii ani de învățatură ca elevii să înțeleagă mai ușor sensul cuvintelor rusești. Mai mult eu nu pot să admit, nu am dreptul și nu văd sensul și necesitatea.”³⁰.

Același episcop, adresându-se în 1913 Consiliului școlar eparhial, a declarat următoarele despre abecedarul lui Gurie Grosu: „Rog să se comunice sfatului școlar sinodal din Petrograd opinia și declarația mea despre *Cartea de învățatură*. Această carte e alcătuită nu după programa

²⁹ *Ibidem*, p. 127.

³⁰ Приложение къ Кишиневскимъ епархиальнымъ Ведомостямъ за 1910-й годъ, «Журналы Съезда депутатовъ духовенства Кишиневской епархии 1909 года». Епархиальная Типография, Кишиневъ, 1909, p. 101-102.

școlilor bisericești și este scrisă într-o limbă puțin înțeleasă de moldovenii din Basarabia. Cu alte cuvinte, este scrisă în limba românească. Sunt absolut împotriva ca acest manual să fie admis în școlile din Basarabia. Rog să se comunice Consiliului școlar sinodal că toate cărțile arhimandritului Gurie de mult sunt respinse de mine și nu vor fi îngăduite niciodată de mine cât mă aflu în scaunul arhiepiscopal din Chișinău”³¹.

Manualele ieromonahului Gurie erau respinse de Consiliul eparhial școlar și de arhiepiscopul Serafim, pe de o parte, pentru că erau tipărite cu litere slavo-române, în perioada în care autoritățile optaseră deja pentru alfabetul civil rusesc. Pe de altă parte, arhimandritul nu a împărtășit tendința stabilită de preotul Mihail Ceachir în ce privește folosirea limbii neaoșe „moldovenești”, respectând limba literară românească, inclusiv termenii de origine latină. Într-o perioadă în care limba română din dreapta Prutului era considerată „falsă” la Sankt-Petersburg, Gurie le oferea elevilor din Basarabia pastelurile lui Vasile Alecsandri și legendele păsărilor aacademicianului Simion Florea Marian³².

Un militant al unirii Basarabiei cu Patria-mamă, România, Dimitrie Bogos, relatează un incident produs la o manifestare organizată la Școala Eparhială de Fete, unde au fost invitați elevii seminarului. La manifestările solemne participau episcopul și un revizor trimis de la Petersburg să studieze curentul „separatist”: „[Într-o anumit moment] Revizorul, șiret, ordonă muzicii să cânte vreun cântec național. Arhiepiscopului³³ [Sic!] nu îi fu pe plac aceasta și le spuse muzicanților: «Încetați a cânta această muzică, ea este românească, nu moldovenească...» «Ori moldovenească, ori românească este același lucru», îl întrerup eu. Arhiepiscopul, furios, mă apucă de guler și după ce mă scutură bine, spuse rar și apăsător pentru a fi auzit de toți: «Te înșeli. Este o foarte mare deosebire. Între două popoare despărțite de un râu [Prut, probabil – n.a.] mare nimic comun nu poate să existe»”³⁴.

Prin urmare, arhiereul Serafim a permis publicarea literaturii religioase în limba română, dar a fost împotriva folosirii cărților autorităților de manuale care încălcau modelul zămislit de Mihail Ceachir și aprobat de responsabilii școlari.

³¹ *Ibidem*.

³² *Карте де Четире ку Шіинце дин Граматика Молдовеняскъ*. Алкътуит де Архимандритул Гурие, Кишиньу, Типографія Епархиаль, анул 1910.

³³ Serafim Ciceagov a fost numit arhiepiscop în 1912 (<https://drevo-info.ru/articles/2920.html>).

³⁴ Dimitrie Bogos, *La răspântie. Moldova de la Nistru 1917–1918*. Chișinău, Știința, 1998, p. 49.

Caractezând acest comportament, Petre Cazacu a menționat: „Serafim este primul care fără să știe limba, a susținut că există două limbi cu totul deosebite – cea de peste Prut românească și cea din Basarabia – limba aparte, care trebuiește ferită de românizare; idee susținută pe urma lui și astăzi de alții cu aceleași intenții”³⁵. Această constatare a lui Petre Cazacu a fost făcută în 1928, la zece ani de la Marea Unire, când în stânga Nistrului se afla în plină desfășurare experimentul moldovenist sub egida lui Chior și Fadeev.

Istoricul Oleg Grom îl consideră pe episcopul Serafim unul dintre pionierii moldovenismului în sensul modern al acestui cuvânt: „Ideile sale, într-o anumită măsură, au fost asemănătoare cu proiectul de creare unei națiuni moldovenești separate, realizat în anii 20–30 în RASS Moldovenești și ulterior pe teritoriul RSS Moldovenești³⁶. De fapt, în opinia noastră, Serafim reprezintă executantul politic ce a implementat ideile lui Aleksandr Kociubinski despre diferența dintre „moldovenească autentică” și „româna”. Kociubinski a fost cel care a optat pentru scoaterea din limba română vorbită în Basarabia a cuvintelor cu origine latină, folosirea cuvintelor de proveniență slavă și promotorul folosirii alfabetului rusesc pentru limba română. Dicționarul Explicativ al Limbii Române nu conține o intrare *moldovenism*, dar aceasta nu poate să fie defini altfel decât sensul în care a fost conceput de Aleksandr Kociubinski – respingerea alfabetului și originii latine, exagerarea influenței slave și folosirea alfabetului civil rusesc.

Fenomenul Ceachir nu a fost unul izolat în Imperiul Rus. În aceeași perioadă, tentative de a impune alfabetul civil rusesc popoarelor care folosesc alfabetul latin au fost înregistrate, inclusiv în cazul națiunilor care aveau altă confesiune. Revista Ministerului Instrucțiunii Publice a publicat o serie amplă de articole semnate de profesori care propuneau aplicarea alfabetului rusesc, fonetic, pentru limbile cu alfabete etimologice, în special cel german³⁷.

Ca orice experiment nefast, interdicția folosirii în școală și în biserică a cărților românești scoase în România și Austro-Ungaria fie pe motivul că învățătorii și preoții nu ar fi înțeles limba vorbită peste Prut, fie din cauze dogmatice a dus la apariția unor traduceri odioase din rusește ale Sfintei Scripturi. De pildă, preoții nu știau cum să traducă și să propovăduiască Pildele lui Solomon, mai exact, Cap. 25 „Cuvîința în adunări.

³⁵ Petre Cazacu, *op. cit.*, p. 183.

³⁶ Олег Андреевич Гром, *op. cit.*, p. 128.

³⁷ И. Шагалов, *Русский язык в инородческой школе*. В: Журнал Министерства Народного Просвещения, Санкт Петербург 1903, 3, отд. 3, p. 390.

Măsura în vorbă și cumpătarea la mâncare”, rândurile 4-5. Textul rusesc: «Удали неправеднаво» era tradus „în moldovenește”: «Учиди пре чій не кредичошь ди наитя ънпаратулуй ши ва ындрыпта ынтру дрыптати скаунул луй»³⁸.

Experimentul pionieresc în domeniul moldovenismului s-a desfășurat în perioada celei de-a patra sesiuni a Dumei de stat, legislatura a III-a (15 octombrie 1910 și 13 mai 1911). Articolul 16 din proiectul de lege despre școlile primare prevedea că predarea în școlile primare să se efectueze în limba rusă conform instrucțiunii și materialului didactic aprobate de Ministerul Instrucțiunii Publice. În cadrul dezbaterilor, fracțiunea Uniunii 17 Octombrie a propus ca în școlile primare pentru copiii neruși să se admită predarea în limba maternă în baza regulamentului anexat la articolul cu pricina: „În localitățile cu populație poloneză, lituaniană, germană, tătară, estonă, letonă, armeană, cehă și gruzină se permite deschiderea școlilor primare cu o clasă cu predare în limba maternă”³⁹. Modificarea urma să fie implementată de către consiliile școlare județene în baza voinței populației exprimară printr-o cerere în scris din partea părinților.

Pe 10 noiembrie 1910, la ședința 16, aceeași sesiune a patra, a Dumei a treia de stat, deputatul țaranilor basarabeni Dionis Petrovici Gulkin, lipovean, a propus ca în textul din regulamentul anexat la articolul 16 – „În localitățile cu populație poloneză, lituaniană, germană, tătară, estonă, letonă, armeană, cehă și gruzină se permite instituirea școlilor primare cu o singură clasă cu predarea în limba maternă” – după cuvintele „gruzină” să fie incluse termenii „și moldovenească”.

Gulkin și-a argumentat demersul prin faptul că în Basarabia, cinci din cele opt județe – Bender, Chișinău, Orhei, Soroca și Bălți – sunt populate în întregime de moldoveni și „în nicio localitate nu veți găsi măcar un sfert de procent de altă națiune, numai moldoveni [...] Dar ce se întâmplă acolo? În nicio biserică, nu numai din cele opt județe, dar nici în cele populate în întregime de moldoveni, serviciul divin nu se oficiază în limba localnicilor. Pretutindeni, serviciul divin este oficiat în limba rusă, așa că niciun moldovean nu înțelege nimic”⁴⁰.

³⁸ *Необходимо ли преподавание молдавского языка и такого же в церковно-богослужебного пения в нашей семинарии? Ibidem.* „Dă la o parte pe cel fără de lege din fața mai-marelui și tronul lui se va întări prin dreptate.” (Biblia sau Sfânta Scriptură Tipărită cu aprobarea Sfântului Sinod și cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, 2015, p. 658.)

³⁹ Andrei Grosu, *Lipoveanul. Un fenomen basarabean în Duma de Stat a Imperiului Rus*. Chișinău, Știința, 2013, p. 15,

⁴⁰ *Ibidem*, p. 21.

La 12 noiembrie 1910, rectificarea lui Gulkin a fost respinsă de majoritatea deputaților – 141 de voturi „împotrivă” și 125 „pentru”. Comentând această situație, deputatul lipovean a menționat: „Sunt foarte întristat și indignat... La votarea propunerii mele nu a ajuns decât trei voturi, pe când deputații [Nicolai Ghepețchi, Vladimir Purișkevici, Pavel Krupenski, Anton Demianovici, Panteleimon Sinadino, Alexei Kara-Vasile, Arefa Tretiacenko, Nicolai Soltuz au opt; dacă ei s-ar fi abținut, cel puțin, propunerea mea trecea numaidecât”⁴¹.

Pledoaria preotului Nicolai Ghepețchi împotriva predării în școlile primare în limba „moldovenească” dezvăluie rațiunile acțiunilor întreprinse de autoritățile centrale și guberniale, inclusiv cartea lui Mihail Ceachir, în ce privește aparițiile editoriale moral-religioase în „moldovenește” în Basarabia la începutul secolului XX.

De altfel, Ghepețchi a explicat în replica sa dată lui Dionis Gulkin logica atât a acțiunilor Eparhiei Chișinăului și Hotinului, cât și a instrumentelor didactice încurajate de Ministerul Instrucțiunii Publice pentru școlile populare și bisericești-parohiale: „Ei [clericii] au înființat, pe cont propriu, și din mijloacele obținute din donațiile pentru biserică o tipografie care tipărește cărți religioase în limba moldovenească. În fiecare săptămână, scoate predici în limbile rusă și moldovenească ce se expediază în toate bisericile din Basarabia. Dar aceasta-i puțin. La noi se editează revista «Luminătorul» în limba moldovenească. [...] Însă dați-mi voie să vă spun că clerul basarabean în școlile sale parohiale se folosește de mult de acest drept, de mult se folosește de limba locală. Protoiereul local Ceachir a editat deja de mult o carte specială pentru a-i învăța pe moldoveni să citească”⁴².

Aceste afirmații ale preotului Ghepețchi demonstrează o dată în plus că „limba stricată” a lui Ceachir, vorba lui Ștefan Ciobanu, a avut absolut altă menire decât să alfabetizeze copiii etnicilor români din Basarabia de vreme ce adepții cenzorului se pronunțau categoric împotriva predării în limba română în școlile primare: „Eu însă declar în fața dvs. ca reprezentant al clerului basarabean că populația locală, deși se folosește de limba moldovenească, de multă vreme s-a obișnuit cu statalitatea rusă. El [clerul basarabean] este mâhnit că dvs., reprezentanților Partidului Uniunea 17 Octombrie, vă lipsește conștiința națională fermă”.

Mai mult, Ghepețchi a plasat moldovenii alături de bieloruși și ucraineni atunci când s-a referit la „cei din periferii”, care au „păstrat statalitatea rusă”⁴³.

⁴¹ *Ibidem*, p. 34.

⁴² *Ibidem*, p. 24.

⁴³ *Ibidem*.

Conform legii instrucțiunii publice din 1864, moldovenii au fost puși de asemenea în categoria popoarelor ortodoxe – bielorușii și ucrainenii – lipsite de studierea limbii materne. În timp ce popoarele de altă confesiune au avut dreptul să își studieze limba maternă în cadrul școlii primare până în 1880. Observăm că și la 1910 moldovenii sunt păstrați în aceeași categorie de popoare.

În 1917, în contextul discuțiilor despre adoptarea alfabetului românesc în Basarabia, Mihail Ceachir pledează pentru niște argumente care demonstrează că nu are nimic în comun cu detractorii curentului latinist din cadrul filologiei române, demascându-și scopurile vădit politice pentru care a militat în activitatea sa școlară: „De 35 de ani am fost și sunt învățător al copiilor moldoveni și consider că pentru beneficiul moldovenilor [sic!], pentru poporul simplu și pentru școlile populare din Basarabia trebuie tipărite [manuale și cărți] cu litere slavo-ruse și pentru scrisul civil să se adopte de asemenea alfabetul slavo-rus, care va servi drept verigă de legătură între poporul moldovenesc și cel rusesc”⁴⁴.

În concluzie, la începutul secolului XX, autoritățile rusești realizează că rusificarea rapidă este imposibilă doar cu eliminarea limbii române din spațiul public. Pentru a continua rusificarea în spațiul intim, responsabilii din educație au permis, după aproape 40 de ani, lui Mihail Ceachir să editeze un instrument didactic menit să îi ajute pe etnicii români din Basarabia să învețe limba rusă. Editarea acestei cărți a fost posibilă în următoarele condiții: folosirea alfabetului civil rusesc, pentru prima dată în scrierea limbii române, reducerea lexicului românesc la cuvintele cu rădăcină slavă și suprimarea cuvintelor de origine latină, inventarea cuvintelor în cazul în care acestea au doar echivalente de origine latină. Toate aceste ingrediente sunt valabile pentru experimentul moldovenist sovietic. Aceste reguli au fost stabilite pentru învățătorii care intenționau să scoată instrumente didactice. Încălcarea unor atare rigori era sancționată cu interdicția de a tipări cărțile sau cu respingerea instrumentelor didactice din instituțiile de învățământ subordonare Direcției școlilor populare și Consiliului școlar eparhial. Permișiunea oferită lui Ceachir să își scoată cartea în limba „moldovenească” de către Ministerul Instrucțiunii Publice și de către Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Ruse a fost făcută în contextul în care etnicilor români le-a fost interzisă predarea în limba maternă în școlile primare. Promotorii curentului potrivit căruia etnicii români din Basarabia vorbesc o altă limbă decât cea română nu au susținut consecvent ideea că românii și moldovenii sunt popoare diferite.

⁴⁴ М. Чакир, *Значение свв. Кирилла и Мефодия для славян и молдаван, и к чему они нас призывают*, «Кишиневские епархиальные ведомости», 28 мая-4 июня 1917, No 21-22, p. 393.

*„Moldovan” language from prohibition to instrument of Russification
(1900–1914)*

At the beginning of the 20th century, the Russian authorities realized that the rapid Russification of the Romanian ethnics in Bessarabia was impossible only with the elimination of the Romanian language from the public space. Thus, the education officials allowed the editing of a teaching tool designed to help Moldovans from Eastern Moldova learn Russian. The publication of this book was possible under the following conditions: the use of the Russian civil alphabet, for the first time in writing the Romanian language, the reduction of the Romanian lexicon to the Slavic root background, the suppression of Latin terms, and the invention of words if Slavonic equivalents were missing. This approach applied in the context of a national emancipation movement is the ingredients of the Soviet Moldovan experiment applied, firstly, in the Moldovan Autonomous Soviet Socialist Republic and, latterly, in the Moldavian Soviet Socialist Republic.

Key-words: *Bessarabia, Russification, Mihail Ceachir, Serafim Ciceagov, Gurie Grosu, didactic tool, Moldavianism, Aleksandr Kociubinski.*

Ilie GULICA

doctorand

Facultatea de Istorie și Filosofie,
Universitatea de Stat din Moldova
e-mail: iliegulca@yahoo.com

Ion GUMENÂI

doctor habilitat, cercetător științific principal
Institutul de Istorie, Universitatea de Stat din Moldova
e-mail: gumenai@gmail.com